

tu neki deo teritorija da se pripoji. I tada je otvoreno to pitanje, nastali su mnogi projekti, crtale su se mnoge mape, ali je ta situacija ostala trajno frustrirajuća, jer je nerešiva, jer nikada neće moći da se povuku granice koje je srpska elita zamislila. To su granice koje su u tom imaginarijumu nastale spajanjem istorijskih i etničkih prava i one se nikad nisu mogle ostvariti. One se nisu mogle ostvariti ni onda kada je Austrougarska bila na Drini, a Osmansko carstvo u južnim delovima današnje Srbije. One se nisu mogle ostvariti ni nasiljem nad Jugoslavijom, nisu se mogle očigledno ostvariti ni ratovima devedesetih i ne mogu se ostvariti danas.

Prema tome, ta ideja je neostvariva i to je ta temeljna frustracija koja podgreva taj osnovni utisak privremenosti i nedovršenosti, jer sva ostala pitanja ostaju stalno otvorena dok se taj okvir kao ne postavi. Zašto govoriti o banalnostima kakve su bolnice ili škole, putevi ili železnice dok ne znamo ni gde nam je država. I uvek postoji to pitanje svih pitanja, koje zapravo odlaže rešenje bilo kakvih drugih problema. I sada ću pročitati neke citate koji dokazuju ovo što govorim. To su citati s početka 20. veka. Jedan je citat iz političke ispovesti Nikole Pašića, dakle radi se o političaru koji je odredio ravno 50 godina srpske istorije, od 1880-ih kada je počeo da dolazi na vlast do svoje smrti 1926. I ovo je njegova ključna izjava u tome što smatra svojim testamentom. On kaže: 'Nacionalna sloboda celog srpskog naroda', celog, dakle do Jadranskog mora, 'bila je za mene veći i jači ideal no što je bila građanska sloboda Srba u Kraljevini'. To je Pašić, on je na vlasti više decenija, a njegova opozicija, na primer naprednjaci i njihov list Pravda, dakle konzervativci potpuno suprotnih političkih uverenja, pišu isto. Godina je 1902. i oni kažu: 'Nacionalnoj politici moraju se žrtvovati svi lični interesi i ona dolazi pre definitivnog unutrašnjeg uređenja'. Imam slične citate i za mnoge druge političke opcije i svi se u tome slažu.

Bilo je naravno pojedinaca koji su govorili suprotno i sad ću pročitati šta su oni govorili u skupštini, na primer liberal Vojislav Marinković. Kaže: 'Srbija mora da se opredeli, ili će biti Turska i Pijemont ili Švedska, Danska i Norveška'. To je 1902. godina. 'Ako hoćemo norveške škole i danske institute, onda treba da izbegnemo vojne troškove. Ako hoćemo da vidimo ostvarenje nacionalne politike, onda treba od ove zemlje da napravimo vojni logor'. I na kraju ću navesti još samo socijaldemokratsku opciju kojoj je to sve bilo više nego jasno, godina je 1908, citat: 'Iluzija Velike Srbije koštala nas je kao svetog Petra kajgana. Ta nam je iluzija sprečila da se privredno i kulturno dovoljno razvijemo, ona nam je prosvetu žrtvovala kasarni, ona nas je uljuškivala šuplim nadama koje su nas stale mnogo, premnogo'.

Činjenica da vi danas razumete šta su ovi ljudi govorili 1902. i da su oni definisali ono čime se mi danas ovde bavimo, govori, dokazuje moju tezu o procesima dugog trajanja. Kako je moguće da posle celog veka i svega što se ovde desilo i promena državnog uređenja i dva svetska rata i genocida, mi tačno razumemo šta su ovi ljudi rekli? Zato što se taj problem nije promenio i zato što nismo odatle napredovali.

I da se sad vratim na ono pitanje s početka, da li je ovo kraj jedne epohe. Ako bih prihvatila tezu da je 2000. ili 1987. počela neka nova epoha, onda bih mogla da odgovorim da jeste, da je pogotovo nastupio kraj epohe koja je počela 2000. godine, zbog toga što tzv. demokratske snage nisu uspele da naprave taj stvarni iskorak iz kontinuiteta srpske istorije i što je taj pokušaj završen krahom na izborima u maju 2012. godine. Ali ako bismo gledali procese dugog trajanja, za šta se zalažem, onda bismo mogli da kažemo da nije završena ni epoha koja je počela 1804. i da smo mi i dalje u toj godini. Izlaz iz te situacije vidim u preokretanju redosleda prioriteta. Mora da se počne sa priznanjem teritorije na kojoj se Srbija nalazi. I da se onda napravi elementarni pravni okvir koji će omogućiti razvoj društva, jer tek taj razvoj društva može da donese stvarne političke promene.